

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ЩОДО ПОДОЛАННЯ НАСИЛЬСТВА НАД ДИТИНОЮ В СІМ'І

Підтверджено актуальність проблеми насильства над дитиною в сім'ї. Розкрито мету, завдання, напрями та зміст соціального супроводу сім'ї, де відбувається насильство над дитиною. Окреслено принципи соціального супроводу. Зазначено критерії його ефективності. Проаналізовано заходи, спрямовані на вирішення проблеми сімейного насильства. Виокремлено шляхи оптимізації соціального супроводу сім'ї, в якій здійснюється насильство над дитиною.

Olha Vodiana

ROLE OF SOCIAL SUPPORT IN PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE AGAINST CHILDREN

The article confirms the relevance of the topic of domestic violence against children. It examines the purpose, object, direction and content of social support to families where domestic violence against children is committed. Kinds of social work are pointed out. The prevention activities are analyzed. The article outlines the ways to improve social support to families where domestic violence against children is committed.

Однією з актуальних проблем сучасності є насильство в сім'ї. Воно не обмежується віковими, соціальними та державними кордонами, має глибоке історичне коріння. Насильство в сім'ї – це використання інтелектуальної, матеріальної, фізичної, емоційної переваги людини проти інших членів сім'ї для їх поневолення [7, с. 34]. Особливо гострою проблемою сьогодення є насильство над дитиною (дії, що приносять їй шкоду з боку людей, на яких покладено догляд та опіку над дитиною). Вразливість неповнолітніх до насильства пояснюється їх фізичною, психічною та соціальною незрілістю, а також залежним (підлеглим) становищем по відношенню до дорослих.

На сьогоднішній день в Україні до 35% неповнолітніх систематично застосовуються різні види сімейного насильства [4]. Однак дані офіційної статистики не можна вважати абсолютно точними, оскільки вони фіксують лише ті випадки, в яких було офіційне звернення до органів виконавчої влади. Даних, які б відображали реальну кількість випадків насильства в сім'ї щодо дитини не існує з цілком зрозумілих причин: через закритість сім'ї як системи; взаємозалежність жертв і агресорів; відсутність доступу до сім'ї фахівців, недостатність інформації з медичних закладів та правоохоронних органів, що не дозволяє робити висновки про розміри даного явища в нашому суспільстві.

Відрядно, що Україною було ратифіковано низку міжнародних документів, спрямованих на протидію сімейному насильству загалом та насильству щодо дитини зокрема. Також в нашій країні прийнято низку законів та підзаконних нормативно-правових актів, серед яких Конституція України, Закони України «Про попередження насильства в сім'ї», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї», «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису», «Про забезпечення рівних прав жінок і чоловіків», «Про охорону дитинства», відповідні статті Кримінального, Житлового Кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, Порядок взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах тощо [3]. Та, незважаючи на існування цього величезного ряду правових і нормативних документів, їх дієвість на сьогоднішній день є недостатньою, а насильство над дитиною залишається однією з серйозних проблем для багатьох сімей.

Насильство в сім'ї щодо дитини неодноразово виступало предметом наукових досліджень. Фундаментальні основи сучасних теорій насильства були закладені в дослідженнях Г. Блумера, Е. Дюркгейма, Г. Зімеля, Г. Тарда, Е. Фромма. Різноманітні аспекти насильства в сім'ї розглянуті в працях А. Антонова, О. Кочемирівської, М. Мацковського, А. Харчева. Як наслідок конфліктів у сім'ї насильство розглядалося А. Анцуповим, Л. Петровською, А. Шипіловим. Проблеми жертв насильства в сім'ї присвячені роботи О. Бандурки, А. Зелінського, Н. Осипової, В. Ядова. Специфіку соціальної роботи з різними типами сімей, в тому числі тих, де відбувається насильство над дітьми, розглядали І. Дроздова, І. Зверева, О. Коломієць, Т. Кравченко, Н. Сейко, І. Трубавіна.

Враховуючи актуальність обраної теми, *метою* статті є аналіз змісту та ролі соціального супроводу сім'ї, де відбувається насильство щодо дитини.

Захист дитини від насильства, забезпечення її повноцінного розвитку – це проблема національного значення, яка повинна розглядатися і вирішуватися в різних контекстах: культурологічному, соціологічному,

демографічному, педагогічному, юридичному, історичному [5]. Активну роботу щодо вирішення проблеми насильства в сім'ї здійснюють фахівці соціальної сфери у процесі її соціального супроводу.

У ході проведеного дослідження з'ясовано, що соціальний супровід сім'ї – це вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу сім'ї з метою подолання життєвих труднощів та підвищення її соціального статусу. У випадку сім'ї, де відбувається насильство над дитиною, метою соціального супроводу є подолання насильства, усунення впливу негативних чинників, які його спричинили, а також мінімізація наслідків означеного явища [7, с. 36 – 38].

Виявлено, що основними завданнями соціального супроводу сім'ї, де здійснюється насильство щодо дитини є: здійснення соціальної допомоги дитині, надання соціальних послуг та організація соціальної реабілітації дитини відповідно до її потреб; соціальне виховання членів сім'ї, що включає створення умов та проведення заходів, спрямованих на засвоєння загальнонародських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування соціально-позитивних ціннісних орієнтацій; психологічна, соціальна та юридична підтримка, призначенням якої є надання професійної допомоги у розв'язанні проблеми насильства; консультування, у процесі якого виявляються основні напрями подолання насильства над дитиною; збереження, підтримка і захист здоров'я дитини тощо.

Встановлено, що соціальний супровід означеної категорії сімей здійснюється на основі принципів: необвинувачення; толерантності; гуманізму; конфіденційності; конкретності; постійності; добровільності у прийнятті допомоги; системності і систематичності у роботі; гнучкості у роботі; оптимальності вибору методів, засобів, форм роботи; індивідуалізації; субсидіарності; цілісного, комплексного та систематичного підходу; рівності та якості послуг; законності; захисту прав людини; солідарності; компетентності; надання соціальної допомоги незалежно від національності, походження, соціального статусу, місця проживання, релігійної належності дитини та сім'ї [8, с. 23 – 26].

Виявлено, що соціальний супровід сім'ї, в якій відбувається насильство над дитиною, здійснюється за напрямками: громадська опіка сімей; формування усвідомленого батьківства; організація груп само- та взаємопідтримки та допомоги, діяльності фасилітаторів із сімейної просвіти; формування гендерної рівності, захист жіночих та дитячих прав у сім'ї; попередження і боротьба з наркоманією, палінням, алкоголізмом, проституцією, які є факторами, що провокують жорстоке поводження з дітьми; навчання членів сім'ї поведінці у кризових ситуаціях; підтримка членів сім'ї в екстремальних ситуаціях; адаптація сім'ї у новому мікро- та макросередовищі; забезпечення умов для поєднання праці з сімейними обов'язками і з життєвими інтересами людини; охорона материнства та дитинства; планування сім'ї, профілактика ранніх та небажаних вагітностей; об'єднання поколінь [2, с. 45 – 49] тощо. Таким чином, соціальний супровід спрямовується на: виконання та відновлення сім'єю своїх функцій; реалізацію прав дитини у родині і, як наслідок, – відновлення родинних стосунків, покращення стосунків з мікро- та макросередовищем; компенсацію неповної структури сім'ї та реабілітацію сім'ї, спрямування її через співпрацю до самовизначення та самореалізації; реалізацію права дитини на проживання в найкращих умовах для виживання, захисту і розвитку, природному середовищі та основному осередку суспільства – у сім'ї [6, с. 54].

Виходячи із практичного досвіду роботи, встановлено, що зміст соціального супроводу, спрямованого на вирішення проблеми домашнього насильства над дитиною, є сукупністю чотирьох основних елементів:

- 1) профілактики сімейного насильства над дитиною;
- 2) роботи з сім'єю та окремими категоріями, де сукупність макро- та мікрофакторів створює / може створити підвищений ризик жорстокої поведінки;
- 3) підтримки та допомоги жертви, свідків насильства та осіб, які перебувають у ситуації ризику насильства;
- 4) корекційної роботи з кривдниками [1, с. 17].

У зв'язку з тим, що захист прав членів сім'ї у самій сім'ї з одного боку є необхідним, коли сім'я є неблагополучною; з іншого боку – можливий тільки за згодою членів сім'ї, а вхід у сім'ю обмежений законодавством і можливий лише у разі порушення членами сім'ї морально-правових норм, доведено доцільність застосування контрактної моделі соціальної роботи з сім'єю, де виявлено жорстоке поводження з дітьми. Ця модель передбачає різні напрями соціального супроводу як останній шанс для сім'ї перед тим, як у розв'язанні її проблем будуть приймати участь органи державної влади та силові структури. Згідно означеної моделі, соціальний працівник і сім'я визначають цілі спільної діяльності. Згодом, на цій основі, офіційно укладають робочу угоду про шляхи досягнення означених цілей, час, дії та інші складові, необхідні для їх досягнення. Сім'я одержує завдання та попереджується про відповідальність за їх невиконання (передачу справи у інші структури). Виконання зазначених завдань контролюється соціальним працівником, який здійснює соціальний супровід [5].

На основі аналізу науково-методичної літератури, визначено наступні методи соціальної роботи з дитиною, яка зазнала насильства в сім'ї:

- соціально-психологічні, спрямовані на внутрішній світ дитини, які передбачають певну корекцію його системи цінностей і орієнтацій;
- соціально-педагогічні, які дають можливість підвищити освітній і інтелектуальний рівень дитини, сформувані адекватну оточуючим її умовам систему ціннісних орієнтацій та уявлень;
- соціально-медичні, призначені для надання дитині своєчасної та необхідної медичної допомоги;
- соціально-правові, які включають певні процедури та операції, що дозволяють привести процес життєдіяльності дитини відповідно до існуючих норм закону;
- соціально-економічні, спрямовані на вирішення проблем матеріального благополуччя дитини;
- соціально-групові, що дозволяють соціальному працівникові та іншим спеціалістам вести роботу з соціальним оточенням дитини [1; 2; 5; 8].

З'ясовано, що критеріями успішності соціального супроводу сім'ї, в якій відбувається насильство над дитиною, є: задоволення фундаментальних життєвих потреб дитини та забезпечення їй належних умов для життя і розвитку; досягнення у особистісному розвитку дитини; забезпеченість належного догляду за збереженням здоров'я дитини; достатній рівень підготовленості дитини до самостійного життя; володіння навичками самообслуговування; достатній рівень самоусвідомлення, самоідентифікації дитини; самопочуття дитини в сім'ї; відсутність гострих конфліктів, неадекватних відносин у сім'ї; виконання плану соціального супроводу; дотримання умов договору; наявність у сім'ї позитивного морально-психологічного клімату; використання ресурсів і потенціалу громади для повноцінного розвитку дитини, її успішної соціалізації [7, с. 40–43].

Таким чином, проблема сімейного насильства над дитиною та його наслідків займає важливе місце серед інших актуальних проблем сучасності. Безперечно, сьогодні вона далека від остаточного вирішення та вимагає нових дослідницьких програм, оригінальних методологічних підходів та пильної уваги до специфіки реабілітаційної роботи з дітьми, які пережили подібний досвід.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаровська В. Що ми можемо зробити, щоб запобігти домашньому насильству / В. Бондаровська. – К., СДМ – Студіо, 2009. – 64 с.
2. Власов П. Насильство в сім'ї та соціальна робота із сім'ями, в яких чиниться насильство : інформ.-практ. посіб. / П. Власов // Дніпропетровськ : Дніпропетровська міська громад. орг. «Жіночий інформ.-координаційний центр», 2006. – 138 с.
3. Дитинство в Україні : права, гарантії, захист : Збірник документів. – Ч. II. – К. : АТ «Видавництво «Столиця»», 2008. – 292 с.
4. Левченко К. Чи може Україна стати вільною від тілесних покарань дітей / К. Левченко // Безпека життєдіяльності. – 2007. – № 9. – С. 9–12.
5. Мансудов Р. Защита от насилия в семье : проблема, разработчики и запуск комплексной социальной технологии / Р. Мансудов, М. Кимер // Социальные работники за безопасность в семье. – М., 2009. – С. 84–89.
6. Система захисту дітей від жорстокого поводження : [навчально-методичний посібник] / за ред. К. Левченко, І. Трубавіної. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 396 с.
7. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах : [методичний посібник] / І. Зверева та ін. – К. : Держсоцслужба, 2006. – 104 с.
8. Стандарти соціальних послуг : [збірка проектів документів / за ред. Л. Сідельнік]. – К. : ТОВ «ЛДЦ», 2007. – Кн. 2. – 232 с.